

Slaveri i det spanske imperium mellem kriminel fortid og tragikomisk dobbeltblik

Karen-Margrethe Simonsen: *Slavery and the Forensic Theatricality of Human Rights in the Spanish Empire*, 309 sider. Palgrave Macmillan/Springer 2023.

Den spanske dominikanermunk Bartolomé de las Casas (1484-1566) synes de seneste år at have opnået en ny form for dobbeltsidet berømmelse. Hans skrifter læses igen intenst, men på en tvetydig måde: Nogle ser hans traktater om slaveri og hans berømte offentlige disput med Juan Ginés de Sepúlveda i Valladolid i 1550-51 som latent subversion og tidligt moderne forsvar for menneskerettighedstænkning. Andre ser hans teologiske argumentation som en form for implicit absolutisme og friholdelse af Filip 2. for spaniernes brutaliteter i den nye verden.

Denne "kulturkamp" er for så vidt forståelig, når man betænker hans vita. De las Casas kom til øen Hispaniola allerede i 1502 og blev hurtigt slaveejer. På den anden side blev de las Casas med tiden en stærk agitator for naturen og for den generelle bedring af slavers vilkår i de spanske kolonier. Det har særligt vundet ham berømmelse gennem den nævnte disput i Valladolid (de las Casas talte i fem dage i streg ...) samt traktaten *Brevísima relación de la destrucción de las Indias* adresseret direkte til Filip 2. i 1552.

I Karen-Margrethe Simonsens monografi om slaveri og menneskerettigheder i det spanske imperium spiller de las Casas og særligt denne "meget korte beretning om ødelæggelsen af Amerika" hovedrollen med et velskabt Janus-ansigt mellem de to yderpositioner. Efter historiske og teoretiske indføringer i slaveriets og rettighedstænkningens plads i det spanske imperium udgør det første analytiske kapitel en detaljeret læsning af denne traktat. Dernæst læses drama og prosa fra henholdsvis 1500-tallets Spanien og 1800-tallets Cuba, hvor konklusionen (rimeligvis) ofte bliver, at en række mere eller mindre kendte prosatekster og skuespil giver ekkoer af las Casas' ambivalente forhold til slaveriet.

Simonsen begynder med en indføring i sit tekniske greb, udtrykket om en "forensic theatricality of human rights." Der er her tale om et eklektisk teoretisk apparat, men de forskellige elementer bliver defineret relativt klart. Det første element, "forensic" (Retsmedicinsk? Kriminalteknisk? Juridisk?), er en nyere litterær disciplin, defineret af Simonsen selv som "a literature that endeavors to speak with the dead: like Hamlet, to address a skull or a ghost. It is dedicated to exposing the physical traces of crimes" (s. 2). Man skal her forstå, at de spansksprogede tekster fra imperiets lange historie er udvalgt, fordi de taler ind i en sådan sammenhæng. Simonsens fagdisciplinære studie af en sådan "kriminalteknisk" litteratur er dernæst "theatrical" i den simple forstand, at "the theater and the court share basic modes of demonstrating a conflict or a crime" (s. 7). I Simonsens brug har det imidlertid også en mere specifik betydning, der viser, at hendes tilgang delvist er i tråd med nyere postmoderne teoridannelser, der søger at underminere troen på et rationalistisk og afgrænset retsligt subjekt. Med hjælp fra Marett Leiboff påpeger Simonsen,

at man i Vesten har haft en tro på en “antitheatrical legality”, hvor abstraktion og logik opretholder loven frem for materialitet og sansning (s. 7). Det understøttes noget senere i bogen, hvor Simonsen slår fast, at “rather than building rights on the positivist affirmation of the paradigmatic liberal subject, this ‘new’ understanding builds on the acknowledgment of our ‘susceptibility of suffering’” (s. 253).

Det er samtidig teatralitet i en ret postmoderne forstand, Simonsen har i tanker: “In this book, I am especially interested in the anti-dramatic meaning of the word theatrical. Though I analyze highly dramatic discourses that are often driven by plot, the forensic aim of the text is most often tied to a nonmimetic, anti-narrative, and multi-aesthetic expressive mode. I will argue that the anti-dramatic theatricality opens up dimensions of reality that are otherwise difficult to capture in rational, narrative language” (s. 9f). Opsummerende kunne man sige, at Simonsen vil bruge det såkaldte “post-drama” efter Hans-Thies Lehmann til at fremhæve det, hun kalder “the corporeal, the scenic, the musical, auditory and visual” (s. 9) i en række spanske tekster, der har slaveri som tema, og som i mere eller mindre abstrakt forstand behandler det ud fra antagelser om menneskets naturlige, politiske eller sociale rettigheder.

Bogens første store læsning er den nævnte udlægning af de las Casas’ omdiskuterede tekst og er bogens mest analytisk overbevisende kapitel. Simonsen betragter *Brevísima*-teksten som en del af genren “atrocities stories”, dvs. grusomhedskataloger. Værket var som nævnt stilet til Filip 2. og udgør over sine godt 100 sider en uendelig række af optegnelser over tortur, mord og slaveri, som spanierne bragte til Amerika. Bogen er ret utrolig i sin geografiske og personalhistoriske detaljegråd, og her kommer Simonsens “post-drama” ind i billedet. Hun forsøger at forstå dens uendelige og nøjeregnende rapport om vold og hvem-hvad-hvor som et udtryk for alt det i det teatraliske register, der ikke er dramatisk, men “forensisk” og “anti-dramatisk”, kort sagt den kødelige og sansede historiske virkelighed.

Gennem en ret avanceret læsning af teksten kommer radikale og nødvendige pointer og korrektiver til syne: De las Casas var ikke blot et enkeltstående tilfælde, og han var heller ikke blot en “tidlig moderne” skikkelse, der brugte sine oplevelser til at formulere en sekulær humanisme før alle andre spaniere. Simonsen udlægger solidt hans thomistiske forudsætninger og det generelle intellektuelle arbejde i Salamanca-skolen (s. 101). Argumentet er endog så bredt, at Simonsen kan levere en bredside mod en vis nyere skoledannelse i rettighedstænkningen: “It has sometimes been argued that the natural rights formalized by Dominican monks in the sixteenth century cannot be human rights since they have a Catholic foundation” (s. 54). Med Simonsens læsning af de las Casas dukker noget mere nuanceret op: “Paradoxically, the most radical anti-slavery thoughts and modern human rights thinking were formulated by the theologians in the sixteenth century, whereas the liberals of the nineteenth century were distracted by many complex, pragmatic concerns that inhibited their rights thinking” (s. 54f).

Det er nu ikke nødvendigvis “paradoksalt”, men det skal siges alligevel, og det står lige her. Det samme gælder den relevante sans for, at spanske tænkere ofte betragtede indfødte i den nye verden som “udenlandske hedninge” – og at dette var en juridisk kategori og ikke et negativt prædikat såsom barbarer eller “vilde” (s. 64f).

Her udviser Simonsen også indsigt i den relevante paulinske forestilling, eksempelvis Galaterbrevet 3:28, der ophæver skellet mellem jøde og græker, træl eller fri, mand eller kvinde. Selv det komplicerede (og halvfarlige) udtryk om *bárbaros* får sin nuancerede og tvetydige udlægning (s. 87f).

Dernæst bevæger bogen sig videre til en “carnavalesque” læsning af et tidligt *auto sacramental*, Micael de Carvajals *Cortes de la muerte* (1557) samt den anonyme *Tragedia del fin de Atawallpa*, oprindeligt nedskrevet på sproget quechua. Carvajals stykke er en dødedans og et af de første overlevende spanske skuespil med kolonialiseringen som tema (s. 110), mens tragedien om Atahualpas død formentlig er en oprindelig såkaldt *wanka* fra inkariget, den stedlige pendant til en tragedie. Særligt det første skuespil har sin mening som “forensic theatricality”, idet dets 19. scene lader en lokal hersker, en *cacique*, få foretræde for Døden selv i en retssal. Der er tale om et skuespil, som begynder før spaniernes ankomst og slutter med mordet på deres leder, Atahualpa.

Disse to kapitlers grundbevægelse er “carnavalesque”, idet Simonsen bruger folkoristisk gestik mod ritual, latter og optog som en radikal form for lighed, der (igen post-dramatisk) legemliggør og kollektiverer visse lidelses- og offererfaringer. Det er uden tvivl rigtigt, at disse stykker kan ses som en form for omvendning af blikket, idet udgangspunktet ikke længere er koloniserere, men de koloniserede. Det er også relevant at undersøge, hvordan sådanne teaterskikke, bundet til middelalderens tradition for kristi legemsfester, kan ses som en måde at “collectivize the agency of the victims and insert it into older folkloric traditions” (s. 162). Til gengæld viser bogens første udfordring sig også her: Simonsen vil samtidig konkludere, at disse erfaringer automatisk implicerer en form for rettighedstænkning. Men i et afsnit om, hvorfor denne kollektivisering af både vold og traume fører til et “defense of collective rights”, nævnes “rights” kun en gang – som postulat: “The advantage of collective, carnivalesque literary forms of theater is that they immediately frame rights as political” (s. 162). Det forbliver uklart, hvorfor dette skulle ske “immediately”. Og mon ikke ambivalens er at foretrække for automatik?

Det sidste skuespil fra den tidligt moderne periode gælder Lope de Vegas *El nuevo mundo descubierto por Cristóbal Colón*, der formentlig er blevet til i perioden 1593-1603. Dette panoramiske stykke dækker en lang periode og en længere rejse. Det beskriver Columbus’ initiativ, rejsen over Atlanten, grundlæggelsen af den første koloni og hans succesfulde returnering til Spanien (s. 168). Dette stykke præsenteres hos Simonsen under den tragikomiske modus for at understrege det dobbeltblik, stykket tilbyder på koloniseringen og dets mulige ekkoer af de las Casas’ udbredelse. Simonsen medgiver, at den tragikomiske modus formentlig var tænkt som et værktøj til underholdning, men forsøger med sin læsning også at vise, at det succesfuldt opnår et mangfoldigt og sensitivt dobbeltblik i sammenstødet mellem ny og gammel verden. Hun påpeger også, at den tragikomiske modus udstiller en dobbeltmoral mellem mulige ædle idealer og dets brutale og kyniske realitet (s. 201). Selvom konklusionen er pålidelig, forekommer argumentationen her som den lettest købte af de fire 1500-tals-tekster. Simonsen bruger uden videre den legendariske historiker José Antonio Maravall (1911-1986) som et sandhedsvidne,

eksempelvis s. 190, selvom hans anti-frankistiske værk er blevet ret grundlæggende kritiseret på både dansk, engelsk og spansk for at reducere den spanske baroks litteratur til en form for absolutistisk propagandamaskine.

Det viser sig særligt i udlægningen af stykkets berømte korsscene, hvor de indfødte ikke forstår, at et simpelt kors kan betyde Sandheden med stort S for de fremmede kristne. I Simonsens udlægning forestiller man sig, at dette leder til komik, problematisering og blotlægning af barokideologi. Men det kunne jo også være, at Lope forsøgte at bruge det utrolige møde mellem spanske erobrere og lokale naturtroende til en litterær undersøgelse af det kristne credo, at Kristus var helt gud og helt menneske på samme tid, på en seriøs litterær måde? Eksempelvis jf. Paulus' beskrivelse i 1 Kor 1:18 om korsets dårskab. Så ville man også undgå den fejlantagelse, at de kristne conquistadorer på Lopes tid – eller blot Lope selv – skulle have troet at “Christ himself” var “half man and half God” (s. 196). Med denne forkerte udlægning af kristne dogmer forsvinder korsets gåde naturligvis af syne.

Bogens sidste del beskæftiger sig med 1800-tallets Cuba. Det gælder først en læsning af romanen *Sab* (1841) af Gertrudis Gómez de Avellaneda. Det er en melodramatisk fortælling om en slavegjort mulats kærlighed til en hvid kvinde. Derudover drejer det sig om Juan Francisco Manzanos *Autobiografía de un esclavo* – en slaves selvbiografi. Den blev nedskrevet i 1835 og blev udgivet af en mand, der selv havde været en såkaldt husslave på Cuba. Handlingen er henlagt til Mauretania i Nordvestafrika i det 16. århundrede, men er blevet læst som en allegori over Cubas situation i Manzanos samtid (s. 270).

Kyndigere kendere af området må vurdere disse kapitlers originalitet samt stringensen i læsningen af selve værkerne. Her kan vi nøjes med først at anerkende det temporalt-komparatistiske ideal i at sammenstille så relativt forskellige traditioner og genrer, selvom vi bliver inden for det spansksprogede makroområde. Anliggendet læses også som et sympatisk forsøg på at etablere sammenhænge på tværs af epokerne og på at opnå gavnlige indsigter i analogier mellem såkaldt “rødt” og “sort” slaveri (s. 51).

Vi kan i stedet prøve at bruge de sidste kapitler som anledning til at stille et par mere generelle spørgsmål til monografiens litteratursyn og den specifikke fagdisciplins styrker og svagheder.

Et sted under sin læsning af *Sab* hævder Simonsen ganske rimeligt, at “common humanity is the foundation of equality of rights” (s. 225). Men mon ikke disse læsninger af meget forskellige tekster i (post-)dramatisk terminologi snarere studerer det første end det sidste – og er vi tjent med automatiske slutninger fra det ene til det andet? I Maravalls ånd fører det fx til den ret heftige konklusion under læsningen af Lope, at det er Columbus' antagelige antagonist i stykket, “Dulcanquellín, who, despite being a tyrant, gives voice in the clearest manner to pacific and democratic ideals and political rights” (s. 199).

Dette fører til et mere grundlæggende filosofisk spørgsmål, som Simonsen først kort anerkender på de allersidste sider, men som forudsættes gennem hele bogen: Bør man antage så naturlig en kontinuitet mellem ældgammel naturret og “human rights”, som trods alt først reelt er noget, vi har anerkendt i 1948 – i Vesten? Selvom Dulcanquellín momentvis udtrykker noget, vi kunne kalde “common humanity”,

er der alligevel en af hans solbønner til forskel fra “democratic ideals and political rights”. Andre steder i bogen er der tale om frie associationer til “egalitarian social justice” (s. 243).

Derudover er der ordfeltet omkring “forensic literature”. Idealet om at få de døde i tale giver ekko af Stephen Greenblatts ikoniske grundlæggelse af nyhistorismen og er jo nobelt, sågar opbyggeligt. Alligevel kan det også være, at det har visse uheldige konnotationer? Selvom Simonsen flere gange nævner, at både spanske og engelske monarker ofte forsøgte at ophæve slaveriet (og med tiden jo gjorde det) – der nævnes sågar, at Storbritannien kunne finde på at gå i krig for at *forhindre* slavehandel – er det nok udelukkende med negativitetens fortegn, at man går “forensisk” til fortiden. Forudsætter det ikke, at de døde udelukkende ville komme med anklager, hvis vi vakte dem til live? Er det ikke muligt, at de også ville tale om alle de gange, vi på trods af al vores latente ondskab, ærgerrighed og vellyst ved erobring og magt har formået at undlade at være onde ved hinanden? Inklusive alt det, Simonsens stærke læsninger også finder vidnesbyrd om i eksempelmaterialet her? Kan en “forensic literature” rumme den mulighed, eller vil den udelukkende beskrive vores forhold til fortiden som kriminelt?

Slutteligt er det værd at nævne, at særligt det sidste spørgsmål er ment som en anerkendelse. Med denne bog har Simonsen lanceret en ny form for litteraturhistorie af ældre spansk til både et globalt og et dansk publikum, særligt idet monografien er i *open access*. Det spørgsmål er derfor stillet i stille beundring over indsatsen og i håbet om, at Simonsen tager denne vinkel med sig ud i slipstrømmen på bogens kommende udbredelse.

Anmeldt af Rasmus Vangshardt